

Amit a helyesírási hibák lelepleznek

Egy magyartanár, egy tanító számára a javítás állandó vizsgálatot és egyben szembesülést is jelent avval, hogy tanítványai mennyire törekednek elsajátítani az írás mesterségét azon a fokon, amelyre szükségük lesz. A jó javítás és értékelés nagyban segíti őket ebben, ezért igen felelősségteljes feladat, amelybe nem szabad belefásulni. Igazi nyomolvasóként kell belemélyedni a szövegekbe, legyen bár az a legegyszerűbb tollbamondás, és akkor nemcsak a hibákat fedezzük fel, hanem belehelyezzük magunkat diákjaink gondolkodásába, amelyet a megoldás során követtek.

Amikor tehát sorra aláhúzzuk a helyesírási hibákat, fokról fokra bizonyos következtetésekig jutunk el. Sajnos, igen sokszor történik meg ez, mert úgy tűnik, a helyesírás sem közügy manapság, ezért az iskola ott, ahol még teszi dolgát, Don Quijote-i harcot vív érte, mivel a magyar helyesírás értelemtükröző jellegénél fogva nemcsak az íráskép külső megjelenési formájához tartozik, hanem a tartalomnak is lényeges része. A helyesírási hibák tehát még sok más hiányosságot is lelepleznek, nemcsak a helyesírásban való bizonytalanságot.

Amikor a *Ne váljanak csüggedtté* kezdetű mondatban egyesek egy *t*-vel írják a szót, a helyesírási hiba azt is mutatja, hogy az illetők nem ismerik a mássalhangzótörvényeket és az alaktant. Volt azonban olyan diák is, aki ezt tudta, de ugyanakkor csak egy *g*-t írt a szó belsejében. Őbenne viszont nem tudatosult a kiejtés megfigyelése, nem észlelte a hibás időtartamú kiejtést. Látszólag csak a magyar helyesírás első alapelvét sértette meg. Ha azonban a szófejtést is ismerte volna, akkor tudta volna, hogy a *csüg* szóalak nem létezik, csak a *csügg* ige. Tehát egy szónak két hibájában a magyar nyelvismeret további három területén való járatlanságát is elárulta a hibázó. Egyáltalán a szófejtésben való általános járatlanság nagyon kiütöközik a helyesírásban. Iskolapéldája a *visszhang* szó „*vízhangnak*” írása. Ez a hibás írásmód egyszerre árulkodik az illető tudatlanságáról és ugyanakkor a szófejtés iránt meglévő ösztönös érdeklődésről. Igazi ismeretek híján azonban népetimológiára vezető eredményekkel.

A rossz helyesírókat helyesírásuk alapján nyelvtanból is el lehetne marasztalni. De az általános műveltség, a kulturáltság hiányai is megmutatkoznak a helyesírási hibákban. A kiemelkedő magyar történelmi személyi-

ségek közül Batthyány Lajos nevének nehéz a hagyomány szerinti leírása. A tragikus sorsú miniszterelnök nevét többször és több helyen is tanulja mindenki, tehát begyakorolhatja a leírását, gondolnánk. Nem. Idén ősszel *Batthyány*-nak is láttam írva. Baj volt egy tollbamondásban a *Postás Szimfonikus Zenekar* írásával is. A közkeletű idegen eredetű műveltségyszavakkal és a mássalhangzók kapcsolódásával egyaránt tisztában kellene lenni a zenekar nevének a leírásakor. Azonban a közszavak területén sem jobb a helyzet. Bár inkább kerülöm az ilyen szavakat, azért a *reflexszé* szót beletettem egy felmérőbe. Nem sokat, de annyit mégis tudni kellene, hogy az *x* ugyan latin hang és betű, de a magyar hangrendszernek és ábécének nem tagja, ezért toldalékokban nem fordulhat elő, így az *x* kettőzése a *reflexszé* szóalakban tudatlanságot árul el.

Ezek után már nyilvánvaló, hogy a javulásnak az útja nem lehet pusztán a helyesírás gyakorlása. Az csak afféle tüneti kezelés lenne. Kézenfekvő a nyelvtani ismeretek kiegészítése. Nehezebb a műveltségi anyagnak a pótlása, mert rendszerint összefügg a csekély olvasottsággal.

Ezt figyelembe véve kell munkánkat megterveznünk. Régi javaslatom, hogy a középiskoláknak is legyen helyesírási tanterve szervesen összedolgozva az egész magyartantervvel. Ma már a pedagógusképzésben sem mondhatunk le a helyesírás gondozásáról. Intézményünkben ki is alakítottuk a rendszerét. Minden félévben a helyesírásnak bizonyos területeit állítjuk a középpontba. Tekintve az óraszámokat azt a megoldást választottuk, hogy a nyelvtani anyag szerkezetéhez kapcsoltuk a megfelelő helyesírási anyagrészeket. Például a legelejére, amikor néhány hétig általános nyelvészeti kérdésekkel foglalkozunk, a helyesírás rendszerének a tisztázása mellett a *j* hang semmiféle szabályt nem követő jelölésének a kérdését tettük. Utána a hangtanhoz már szervesen kapcsolódott a magán- és a mássalhangzók időtartama és a hangtörvények érvényesülésére vonatkozó anyag. Az utóbbinak más nézőpontú elmélyítése történik a következő félévben az alaktan során. A szóelemekhez kapcsolódik még az egybeírás-különírás kérdése, a szófajokhoz a tulajdonnevek írása és az igekötők. A III—IV. félévben az írásjelek kerülnek terítékre. Ez a tervszerű gyakorlás sokat segít azoknak, akik önfegyelmel és kellő szorgalommal követik ezt a programot. Ebben a tanszék demonstrátorai is segítik őket.

Bármennyire is összekapcsoljuk a nyelvtannak és a helyesírásnak a tárgyalását, a részletkérdések csak akkor kerülnek elő, amikor egy-egy csoportnak a munkáiban tipikus hibaként jelentkeznek. Ezért is fontos, hogy a helyesírás tanításának terve legyen, mert akkor könnyen vissza tudjuk a hibákat vezetni a megfelelő anyagrészekre. A nehezebb kérdés a helyesírási hibákban

felszínre kerülő műveltségbeli hiányoknak a pótlása. Vannak azonban erre is lehetőségeink. Az egyes témákat széles keretben, tudomány- és művelődéstörténeti vonatkozásaikkal kell bemutatni, mindig kitérve a szakmai körök aktuális polémiáira, a szak- és tankönyvekre. Bemutatásuk, elhelyezésük során megismertethetjük a neveket, a terminológiát, egyáltalán mintát adhatunk arra, hogyan kell beszélni ilyen témákról. Nagyon jó, hogy a magyar nyelvészet kitűnő magyar szakszókincssel rendelkezik, ezért nincs szükség az idegen szakkifejezések jó részének a használatára, de előadásainkban megemlíthetjük őket pusztán csak azért, mert motivációjukra rámutatva, elhelyezve őket segítünk más közhasznú műveltségzavaknak a megértésében. Pl. *poliszémia, polifon, polihisztor*.

Az eddigiekben csak nagy vonalakban mutattam rá a helyesírási hibák elemzéséből fakadó kérdésekre és feladatokra. A továbbiakban a hibajavítási gyakorlatom során összegyűlt anyaggal szeretném alátámasztani az elmondottakat.

Az I. félévben azonnal kiütközik, hogy milyen nagy baj van az alaktani tudással. Nem csoda, mert annak a tanítási gyakorlata manapság egészen rossz, kezdve a legalsó iskolafokon. A 2. osztályban két fejezet elintézi, a 3–4.-ben a szófajtanba van hiányosan beletördelve. Mindez a mai pedagógiai gyakorlat számlájára írható, mert nem tartja korszerűnek rendszerek, részrendszerek, a ragozási sorok szilárd megtanulását, azt betanulásnak minősíti, s helyette elegendőnek tartja a felismerést. De magának a szakmának, a nyelvtanításnak is rossz a hozzáállása az alaktanhoz. Ez annál megdöbbentőbb, mert a magyar ragozó nyelv. Ezért igen fontos, hogy a toldalékok mihez és hogyan kapcsolódnak. Mégis, az iskolai elemzési gyakorlatban kizárólag a szó vége felől kezdődik el a szóelemek meghatározása úgy, hogy a töveket nem ismerik, ezért az elemzés végül vagy sikerül, vagy nem. Így lesznek a legtöbbször pedagógusi segédlettel a *higgye* szóalaknak *hisz + je* szóelemei.

Ezzel a gyakorlattal sürgősen szakítani kellene. Ha németből és angolból megkövetelik az erős igék megtanulását, magyarból miért ne lehetne megismertetni a többszó szavakat, amelyek ráadásul sok érdekességet is felszínre hoznának? De térjünk vissza arra, hogyan tükröződik ez a nem ideális állapot a helyesírásban.

A mássalhangzótörvényeket előtérbe állító dolgozatban szerepelt a következő mondat is: *Ne engedd, hogy ennek a lehetőségnek is befellegzzen!* El is hibázták. Ugyanis a *befellegzzen* leírásához szóelemzést kellett volna végezniük, mert a rövidülés miatt az egyik *z* a hangzásban elvész. Persze még más is előkerült az ilyesfajta mondatok kapcsán. Például a *Nem akarjuk, hogy ő is*

játsszon mondatban. Itt azt is kellene tudni, hogy a magyarban a felszólító módot használjuk az idegen nyelvek kötőmódjához hasonlóan, s ehhez kell a helyesírásban alkalmazkodni. A *riadttá*, *sápadttá* szóalakok eltévesztésében szintén az alaktani tudatlanság ludas, mint az már a *csüggedtté* szó elhibázása kapcsán előkerült. A *minél n-jének* a megnyújtása is képtelenségnek látszana, ha tudnák az alaktant.

A sok hibának azonban nemcsak a tótan nem tanítása az oka, hanem az is, hogy a tanításra kerülő toldalékfajták közül is jó néhány egyszerűen „kiszorul a köztudatból”. Közéjük tartozik a felszólító mód tárgyas ragozású 2. személyű rövid alakjának a zéró módjele, mert a szóalakzáró *-d* igei személyrag, és nem a felszólító mód jele (pl. *kezdd*).

A rossz helyzetre tekintettel megnöveltük az alaktan óraszámát a szókészlettannak az előrehozásával. A szótannak azonban szintén fontos fejezete a szófajtan. Az alaktani sajátságok is a szófajisághoz kötődnek. Ezért egyes szófajoknak a csupán érintőleges tanítása is hozzájárul a helyesírási hibák elszaporodásához. A névutókban való bizonytalanság okozza a bajt, amikor a mutató névmásokkal kerülnek össze, különösen az *a*, *e* alakjukkal, de a mutató névmási *e*-vel az is megtörténik, hogy az *-e* simuló kérdőszócskának vélik. Most láttam egy feladatban: *Lehetséges, hogy-e jelentés a magyarban a déli szláv nyelvekből való.*

A megfelelő szókincs hiánya, a jelentésekben való bizonytalanság is rontja a helyesírást. Jó példái ennek az *-l* végű igék kétféle származékai vagy a *fedd* ige. Ritkuló használata miatt a ma is nélkülözhetetlen *feddhetetlen* származékának a helyesírásával baj szokott lenni. Vannak olyan szavak is, amelyek tipikus alakokban fordulnak elő, és ebből aztán rosszul következtetnek vissza más, ritkábban használatos alakjaira. Ennek iskolapéldája az *öcs* szó. A széppróza gyakorisági szótára szerint négy leggyakrabban előforduló alakja közül három birtokos személyjeles, s bennük hasonulásos *ccs* van: *öccse*, *öccsére*, *öccsét*. Maga az *öcs* szótári alak elő sem fordul! Így nem csoda, ha sokan a gyakran előforduló alakok nyomán mindig megnyújtják a *cs-t*.

A hangtanhoz kapcsolódó helyesírási hibák, mint az *öcs* szó esete is mutatja, azt bizonyítják, hogy sokan azt hallják, amit „hallani akarnak”, és ezért egy sor szót a félrehallás következtében írnak rosszul. A *híjával van*, a *díj*, a *szíj*, a *héja* közkeletű példái ennek. A legtöbbben nem hallják meg, hogy ezekben a szavakban a magánhangzó a hosszú, a *j* viszont rövid.

Előfordulnak még a gyermeknyelvre jellemző képtelen analógiák hasonló hangzás vagy íráskép alapján. Ennek az utóbbi időben gyakori esete a *kiált* ige két *l*-lel írása.

Áttekintésemet lezárva még egyszer aláhúzom, hogy nem elégedhetünk

meg a helyesírás szűkre szabott tanításával, mert abból igazi eredmények nem fognak születni, de reméljük, hogy az egész probléma egyszer olyan társadalmi és oktatási közegbe fog kerülni, ahol majd el lehet érni az igazi eredményeket.